

Bijlage IV

Rapportage van kwalitatief onderzoek: Evaluatie experiment met stembiljet model 2; Europees Parlements- verkiezing 2024

Evaluatie experiment met stembiljet model 2

Europees Parlementsverkiezing 2024

Rapportage van kwalitatief onderzoek

In opdracht van

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Directie Democratie en Bestuur

Uitgevoerd door

MARE

Projectnummer MARE: 2023221

Juli 2024

Inhoud

	Leeswijzer rapportage	4
1	Achtergrond en onderzoeksdoelstelling	5
2	Samenvatting	7
	Samengevat de belangrijkste aandachtspunten per doelgroep	8
3	Kiesgerechtigden	10
	Overkoepelende bevindingen	10
	Resultaten	12
4	Stembureauleden	23
	Overkoepelende bevindingen	23
	Resultaten	23
	Bijlage 1 - Onderzoeksverantwoording	29

Leeswijzer rapportage

In deze kwalitatieve evaluatie staat de beleving van kiesgerechtigden en stembureauleden rondom het gebruik van het nieuwe stembiljet en de bijbehorende hulpmiddelen tijdens de Europees Verkiezingen centraal. De evaluatie is uitgevoerd aan de hand van groepsgesprekken met daarin deelnemers uit *verschillende* experimenteergemeenten. Voor de kwalitatieve evaluatie zijn online groepsgesprekken gevoerd via videobellen.

Dit document bevat een weergave van de belangrijkste bevindingen, conclusies en aanbevelingen op basis van het onderzoek. Het document is als volgt opgebouwd:

- Ter introductie zijn eerst de achtergrond van dit onderzoek en de onderzoeksdoelstelling beschreven.
- Daarna volgt het inhoudelijke deel van de rapportage. Hoofdstuk 2 bevat overkoepelende conclusies, vervolgens worden de resultaten per doelgroep weergegeven. De verschillende doelgroepen (en hoofdstukken) zijn:
  - Kiesgerechtigden uit de experimenteergemeenten die hebben gestemd met stembiljet model 2.
  - Stembureauleden die zitting hadden tijdens de Europees Parlementsverkiezing 2024 in de experimenteergemeenten.
- Elk hoofdstuk begint met de overkoepelende bevindingen, daarna volgen de onderzoeksresultaten en ter afsluiting zijn de aandachtspunten voor de doelgroep opgesomd.
- Ten slotte is in de bijlage de onderzoeksverantwoording opgenomen.

MARE

MARE voert onderzoek uit binnen het kader van ISO 20252:2019 (kwaliteit onderzoek) en ISO 27001:2017 (informatiebeveiliging). MARE conformeert zich tevens aan de richtlijnen van brancheorganisatie D&IN wat betreft persoonsgegevens. Daarnaast voldoet MARE aan de overheidsnorm Baseline Informatiebeveiliging Overheid.

Disclaimer

Kwalitatief onderzoek is verkennend en inventariserend van aard. Uitkomsten van dergelijk onderzoek moeten dan ook in de eerste plaats worden gezien als indicatief en hypothesevormend en niet als (cijfermatig bewezen) feiten. Omwille van de leesbaarheid wordt in deze rapportage de stellende vorm gebruikt.

1 Achtergrond en onderzoeksdoelstelling

Op 6 juni 2024 is tijdens de Europees Parlementsverkiezing 2024 (hierna: EP24) in vijf gemeenten een experiment uitgevoerd met het nieuwe stembiljet model 2. Tussen 2012 en 2023 is het nieuwe stembiljet op verschillende manieren getest, deze testen vonden altijd parallel aan echte verkiezingen plaats en de teststemmen telden niet mee voor de uitslag.

Tijdens de EP24 is het nieuwe stembiljet voor het eerst (kleinschalig in de experimenteergemeenten) ingezet. Hier telden de stemmen wél mee voor de uitslag. Doel van het experiment is om inzichtelijk te maken hoe het nieuwe stembiljet in de praktijk werkt, voor kiezers, stembureauleden, gemeenten en leveranciers van verkiezingsmaterialen.

Het stemmen met dit nieuwe stembiljet wordt geëvalueerd op basis van artikel 18 van het Tijdelijk experimentenbesluit nieuwe stembiljetten. MARE is, in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (hierna: BZK), gevraagd de kwalitatieve evaluatie onder kiezers en stembureauleden uit te voeren in de vijf experimenteergemeenten (Alphen aan den Rijn, Boekel, Borne, Midden-Delfland en Tynaarlo).

In dit document worden de resultaten weergegeven van de kwalitatieve evaluatie.

Onderzoeksdoelstelling

MARE heeft op vrijdag 7 en maandag 10 juni focusgroepen uitgevoerd, waarbij de volgende onderzoeksdoelstelling centraal stond:

Inzicht krijgen in hoe de ingezette middelen, materialen en processen rondom het nieuwe stembiljet voor de verkiezing van het Europees Parlement op donderdag 6 juni 2024 zijn ervaren door kiezers en stembureauleden in de vijf experimenteergemeenten.

Kiezers: meer specifiek inzicht in de ervaring met het gebruik van, het begrip van en de waardering voor:

- Het nieuwe stembiljet en het Overzicht van kandidaten (hierna: OvK) in het stemhokje
- Het OvK brievenbusmodel (dat de kiezers thuis hebben ontvangen)
- Het papieren oefenmateriaal en de digitale oefenvoorziening
- De uitlegfolder en de uitlegvideo
- Andere communicatiemiddelen en voorlichting

Stembureauleden: meer specifiek inzicht in:

- Impact van het gebruik van het nieuwe stembiljet op het werk van stembureauleden
- Waardering voor de voorbereidingen en instructiemateriaal
- Ervaringen met de kiezers
- Ervaringen met het tellen

Output onderzoek, per doelgroep:

- Inzicht in de ervaringen ten aanzien van het nieuwe stembiljet (bruikbaarheid en behulpzaamheid van ingezette middelen en materialen, organisatie rondom nieuwe stembiljet/ EP-verkiezing, gebruik en uitvoerbaarheid nieuwe stembiljet).
- Conclusies en concrete aandachtspunten ter optimalisatie.

2 Samenvatting

Stemmen met het nieuwe stembiljet in de experimenteergemeenten heeft geleid tot **positieve reacties**. Dit geldt voor zowel kiesgerechtigden als voor stembureauleden (algemene stembureauleden en voorzitters). Het nieuwe stembiljet levert een positieve bijdrage aan de ervaring van beide groepen tijdens het stemmen of tijdens het werken op een stembureau. Het handzame formaat van het stembiljet, de leesbaarheid en het gepercipieerde gemak bij het stemmen dragen bij aan de positieve ontvangst.

De **communicatie en voorlichting** gericht op **kiesgerechtigden** rondom het stemmen met het nieuwe stembiljet was **volledig, relevant en informatief**. Een deel van de kiezers omschreef de informatievoorzieningen ook als wat veel. Echter, er is ook begrip voor de uitgebreide informatievoorziening. Het uitgangspunt is immers dat voor alle kiezers duidelijk moet zijn hoe stemmen met het nieuwe stembiljet werkt.

- Ondanks de uitgebreide informatievoorziening was er toch een groep kiesgerechtigden aan wie alle informatie vooraf voorbij was gegaan was gegaan.

Ook **stembureauleden** beoordelen de **informatie die ze vooraf hebben ontvangen** als **volledig en duidelijk**. Dit betreft zowel de fysieke training over het nieuwe stembiljet als de papieren instructie voor stembureauleden. Soms is de voorbereiding als té uitgebreid of te grondig ervaren. Dit had vooral betrekking op de lengte van de fysieke training en de overlap (en daarmee herhaling) met de, in een aantal gemeenten beschikbare, e-learning. In het kader van de verandering wordt de uitgebreide voorbereiding echter ook als logisch ervaren en de verwachting is dat dit vooral bij een eerste verkiezing zo uitgebreid zal zijn.

Hoe de **kiezer** zijn/ haar stemkeuze heeft bepaald verschilt:

- Een deel heeft dit vooraf bepaald aan de hand van het thuis ontvangen OvK.
- Een deel heeft dit in het stemhokje bepaald met behulp van het OvK dat daar lag.
- Een deel had de wens om op de nummer 1 te stemmen en dan is een OvK overbodig.
- Een enkeling vond het opzoeken van een kandidaat in een OvK 'gedoe'. Dit heeft dan in combinatie met de onbekendheid van de kandidaten (waardoor er weinig sprake is van een voorkeur) veelal geleid tot een stem op de nummer 1.

We zien dat **oudere/ 55+ kiezers** in dit onderzoek over het algemeen **beter voorbereid** waren dan jongere kiezers; zij hebben zich thuis vaker verdiept in hoe het stemmen met het nieuwe stembiljet werkt, op wie ze gaan stemmen en hoe dit dan ingevuld dient te worden. Onder stembureauleden is op basis van leeftijd geen verschil te benoemen.

De **waardering voor het nieuwe stembiljet** in relatie tot het gebruik en stemmen in het stemhokje is **hoog**. Het handzame formaat zorgt ervoor dat het biljet hanteerbaar is en makkelijk uit- en op te vouwen is. Ook de leesbaarheid draagt bij aan een positieve ervaring voor kiezers.

Voor stembureauleden komt de positieve waardering vooral door het gepercipieerde gemak en tijdswinst bij het **tellen**.

Samengevat de belangrijkste aandachtspunten per doelgroep

Specifiek voor kiezers

Continueren/positief

- Een combinatie van middelen om de kiezer te bereiken (folder bij stempas, algemene media en de brievenbusvariant OvK met uitleg).
- Het vierde stembureau lid om kiezers te verwelkomen en te informeren bij aankomst.

Aandachtspunten:

- Overweeg meer aandacht vooraf aan het feit dat er een OvK in het stemhokje aanwezig is.
- Overweeg om via (algemene media, en/of op de website over verkiezingen) uit te leggen waarom een te hoog kandidaatsnummer een ongeldige stem oplevert. De aanname is dat als er sprake is van begrip, dit positief invloed heeft op de acceptatie.
- Let er bij alle communicatie op dat deze volledig duidelijk is en dat de juiste aspecten worden benadrukt (rebus stembiljet, communicatie-uitingen).
- Heroverweeg de mogelijkheid van oefenvoorziening op het stembureau tijdens de dag van de verkiezing, een uitleggever volstaat/ heeft de voorkeur.
- Ga na hoe kan worden voorkomen dat de envelop met het OvK-brievenbusmodel wordt aangezien voor/ verward met de envelop met de stempas.
- Overweeg een overzicht weer te geven met wat een geldige en wat een ongeldige stem is in het stemhokje.

Specifiek voor stembureauleden

Behouden/positief:

- Een fysieke bijeenkomst bij de introductie van stemmen met het nieuwe stembiljet.
- Met daarbij fysieke aanwezigheid van het nieuwe stembiljet en de hulpmiddelen.
- De hand-out Instructie voor stembureauleden, deze is duidelijk en overzichtelijk.
- De inzet van een vierde stembureaulid.
- Het icoon met nummer op het stembiljet in verband met de controle op een (on)geldige stem.

Aandachtspunten:

- Fysieke bijeenkomsten zijn nuttig en relevant, maar ook tijdrovend voor een stembureaulid. Houd hier rekening mee en zorg tijdens de bijeenkomst voor balans tussen instructie en ruimte voor discussie.
- Overweeg het toevoegen van een module in de training specifiek voor de taken en verantwoordelijkheden van het vierde stembureaulid.
- Heroverweeg de mogelijkheid tot oefenen op het stembureau.
- Wij raden aan nader te onderzoeken of en hoe het inleveren van het stembiljet in de stembus soepeler kan verlopen.

3 Kiesgerechtigden

Achtergrond

De resultaten van de kiesgerechtigden die hebben gestemd tijdens EP24 in de experimenteer-gemeenten, zijn verkregen aan de hand van 10 focusgroepen (n=3-6 en t=75 minuten elk, n=49 kiezers in totaal). De tien focusgroepen zijn uitgevoerd op vrijdag 7 juni en maandag 10 juni 2024 via videobellen. Noot vooraf: alle deelnemers waren (dus) in staat om via Teams deel te nemen aan een groepsgesprek (of zijn hier voorafgaand bij geholpen).

Overkoepelende bevindingen

Het sentiment onder kiezers die een stem uit hebben gebracht met het nieuwe stembiljet tijdens EP24 is (overwegend) positief. Vooral het gemak in het stemhokje speelt hierbij een rol. Meer specifiek gaat het dan om het handzamer formaat van het stembiljet waardoor uiten opvouwen gemakkelijker gaat en men in algemene zin beter met het stembiljet uit de voeten kan.

De twee grootste verschillen (ten opzichte van stemmen met het huidige stembiljet zijn volgens de kiezer:

1. Een kleiner en daarmee handzamer stembiljet.
2. Twee vakjes kleuren in plaats van één.

Het eerste aspect percipieert men als een groot voordeel dat, zoals reeds genoemd, vooral tot uiting komt bij het uit- en opvouwen van het biljet. Het tweede aspect is een verandering die het eerste mogelijk maakt. Het concept van twee vakjes kleuren is voor een grote groep kiezers in dit onderzoek een aanpassing die acceptabel is.

Een ander aspect dat meermaals benoemd is, is het duurzaamheidsaspect. Het idee leeft dat er met het nieuwe stembiljet minder papier gebruikt wordt en dat is in perceptie beter voor het milieu.

Tijdens het onderzoek hebben we meerdere **type** kiezers gesproken:

- Een groep die alle communicatie gemist had over het nieuwe stembiljet. Veelal mensen die in het stembureau de envelop met stempas openden en via het vierde stembureau lid bij aankomst in het stembureau erop gewezen werden dat er gestemd werd met een nieuw stembiljet.
- Een groep die het wel (enigszins) had meegekregen, veelal via de media of via-via, maar ervan uit is gegaan dat een nieuw stembiljet voor heel Nederland toepasbaar zal moeten zijn. De aanname was vervolgens dat het vast niet ingewikkeld zou zijn en dan voor hen wel (snel) duidelijk zou zijn hoe men moest stemmen met het nieuwe stembiljet. Voorbereiding vooraf was in beleving niet nodig was.
- Een groep die ervan op de hoogte was en aandacht heeft besteed aan de verandering in de voorbereiding op het stemmen met het nieuwe stembiljet. Deze groep heeft communicatie omtrent het nieuwe stembiljet gelezen en zich aan de hand van de uitleg voorbereid op hoe te stemmen met het nieuwe stembiljet. Een enkeling heeft hierbij ook de online oefenvoorziening gebruikt, maar veelal was de ontvangen uitleg bij de stempas en het OvK voldoende.
- Een groep die nog een stap verder is gegaan dan voorgaande groep. Naast het voorbereiden op hoe te stemmen heeft deze groep zich ook voorbereid op wie te stemmen én heeft het nummer van de kandidaat naar keuze vooraf opgeschreven/onthouden.

De indeling op basis van leeftijdscategorieën kan ervoor gezorgd hebben dat alle type kiezers vertegenwoordigd waren in het onderzoek. Op basis van kwalitatief onderzoek kunnen we niet aangeven hoe groot elke groep is (van bovengenoemde type kiezers). Wel kunnen we stellen dat naarmate de leeftijd vordert, men beter voorbereid leek te zijn. In welke groep men valt heeft wel invloed op of en hoe men de communicatie vooraf heeft ervaren. Bijvoorbeeld iemand uit de tweede groep die het allemaal wat veel en 'overdreven' vindt versus iemand uit de laatste groep die alle informatie als prettig en nodig (om goed voorbereid te zijn) heeft ervaren. Daarnaast, ongeacht de leeftijd, zal ook persoonlijkheid een rol spelen; voor de één zit een goede voorbereiding (en daarmee de zekerheid hebben dat iets goed wordt gedaan) in zijn/ haar aard, terwijl een ander veranderingen meer op zich af laat komen.

Resultaten

Eerste reacties

De eerste reacties op stemmen met het nieuwe stembiljet zijn veelal positief, met hier en daar een kritische noot:

“Veel makkelijker dan een groot biljet.”

“Fantastisch!”

“Het wijst zich vanzelf.”

“De grote lap van voorheen, daar wist ik geen weg mee. Ik vond dit heel prettig, ik hoop dat het blijft.”

“De begeleiding was fantastisch. Van tevoren folders en daarna een lijst met uitleg. Bij de ingang stond er iemand op een vriendelijke manier alles uit te leggen. Er was ook nog een poster en je kon nog oefenen als je dat wilde.”

“Ik had het helemaal niet door, pas toen ik last minute de envelop open maakte. Was heel blij dat er iemand stond die mij er nog heel even mee doorheen nam.”

“Ik wist het wel en vond het echt super eenvoudig, vond het veel beter. Stukken beter.”

“Stemmen zelf was vrij eenvoudig. Wel heel veel intensieve informatie voor hoe moeilijk het was. Daardoor dacht ik gaat het wel goed en toen bleek het heel simpel.”

“Minder handig en minder persoonlijk, omdat de namen niet zichtbaar zijn.”

Voorafgaand aan het stemmen: ontvangen informatie over het nieuwe stembiljet

Spontaan is men positief over de communicatie met betrekking tot stemmen met het nieuwe stembiljet.

Veel genoemde bronnen zijn:

- Informatiefolder bij de stempas.
- Geadresseerd Overzicht van Kandidaten (OvK), met daarop uitleg.
- Communicatie in de media; veelal in de lokale (geprinte) media.

Door een deel van de kiezers is de communicatie vooraf niet opgemerkt. Deze groep leest geen lokale media en opent de stempas (en daarbij de uitlegfolder) en/of de geadresseerde OvK pas op de dag van stemmen, al dan niet in het stembureau.

NB. De groep aan wie dit voorbij was gegaan geeft aan dat dit niet ligt aan een gebrek aan informatie, maar aan de kiezer zelf.

“Bij mij gaat die envelop pas open op de dag van het stemmen.”

“Ik wist wel dat het anders zou gaan dit keer, maar ik dacht hoe moeilijk kan het zijn, dus verder heb ik niet gekeken. Het idee is immers dat een nieuw stembiljet makkelijker is.”

Desgevraagd percipieert men de communicatie als duidelijk, helder en informatief (alle materialen zijn getoond tijdens de gesprekken, voor sommigen was dit herhaling en anderen zagen de communicatie voor het eerst). Er is zelfs sprake van een groep mensen die het hier en daar als erg (of te) grondig beschouwt voor een verandering die in hun beleving niet veel om het lijf heeft. Daartegenover staat begrip voor een grondige en goede informatievoorziening. Dit komt voort uit het gepercipieerde belang van stemmen en dat stemmen voor alle kiezers in Nederland toegankelijk en duidelijk moet zijn.

Bevindingen per middel:

Folder bij de geadresseerde stempas:

- Voor kiezers die deze hebben geopend en gelezen voorafgaand aan de verkiezingen is de informatie concreet en duidelijk.
- Voor overige kiezers (die de folder voor het eerst digitaal in beeld zien tijdens het onderzoek) komt deze op het eerste gezicht tevens over als duidelijk. De in de folder opgenomen rebus speelt hier een rol bij, die maakt visueel (en daarmee zonder al te veel woorden) direct helder wat de kern is van stemmen met het nieuwe stembiljet.

“Ja dit is alles wat je moet weten toch? Heel duidelijk!”

Geadresseerd brievenbusmodel OvK:

- Het OvK dat men thuis gestuurd kreeg is helder. Een deel heeft dit vooraf gezien en bekeken, anderen hebben de envelop niet geopend en zien deze voor het eerst tijdens het onderzoek.
- Er is een (kleine) groep kiezers die de envelop met stempas en de envelop met OvK niet vooraf hebben geopend en vervolgens de enveloppen door elkaar hebben gehaald. Het gevolg hiervan is dat deze kiezers met het OvK op het stembureau kwamen in plaats van met de stempas.
  - Het OvK was dit keer in een envelop en op naam verzonden (niet huis-aan-huis verspreid). Het lijkt erop alsof dit bij een aantal kiezers tot verwarring heeft geleid. Een envelop in relatie tot stemmen in de periode voorafgaand aan een verkiezing komt voor een deel van de kiezers ongeopend op een vaste plek terecht. Op de dag van verkiezing pakt deze groep de (of een van de twee) envelop(en) en neemt deze ongeopend mee naar het stembureau. Achteraf analyseert men dat twee enveloppen over hetzelfde onderwerp in dezelfde periode tot verwarring kunnen leiden. Dat er (indien relevant) meerdere OvK's per huishouden zijn verstuurd maakte de verwarring groter en werd ook niet door iedereen gewaardeerd in het kader van duurzaamheid.
- Desgevraagd is men niet eensgezind over de voorkeur voor wel/ niet geadresseerd ontvangen van het OvK. Voor de één draagt dit er juist aan bij dat het gelezen wordt, voor een ander is dit zoals genoemd overbodig en/of verwarrend.

Websites gemeentes:

- Deze zijn niet bekeken door de deelnemers in het onderzoek, maar komen op het eerste oog helder over.

Advertenties in lokale media:

- Deze percipieert men net als de andere communicatie als helder en informatief.

Abri's:

- Deze beoordeelt men als helder en duidelijk. De abri's zijn passend binnen het totaalaanbod van communicatie.

Oefenvoorziening:

- De kiezers die de post hebben geopend en bekeken/ bestudeerd hebben de mogelijkheid tot oefenen opgemerkt, maar er zelf geen gebruik van gemaakt. Niet van de fysieke oefenmomenten en ook niet van de digitale oefenvoorziening.
- Er is waardering en begrip voor het feit dat deze mogelijkheid wordt geboden, maar voor de kiezers in dit onderzoek over het algemeen beperkt persoonlijk relevant. Men geeft wel aan het relevant te vinden 'voor andere mensen'. Met andere woorden, de maatschappelijke relevantie ziet men wel.
- Soms gaf men aan dat het brievenbusmodel OvK in beleving ook al een soort oefenvoorziening is, waardoor het bezoeken van een fysiek oefenmoment of het digitaal oefenen met een oefenvoorziening overbodig leek. Door het bekijken van het brievenbusmodel OvK werd stemmen met het nieuwe stembiljet duidelijk voor deze groep en kreeg men vertrouwen in stemmen met het nieuwe stembiljet.

“Ik kan mij voorstellen dat het voor oudere mensen prettig is om hier (lees: oefenvoorziening) gebruik van te maken. Voor mij is dit niet nodig, het is allemaal heel duidelijk en ook niet heel ingewikkeld.”

“Het is bijna te veel info geweest. Achteraf gezien vind ik dat we wel heel veel informatie hebben gekregen voor iets wat best makkelijk is. Maar ik wil ook wel weer zekerheid hebben, of in ieder geval de mogelijkheid om zoiets te gebruiken.”

Stemmen: proces in het stemlokaal

Het merendeel van de kiezers in dit onderzoek is positief over het proces in het stemlokaal rondom stemmen met het nieuwe stembiljet. Het positieve sentiment komt voort uit het idee dat het stemmen zelf niet ingewikkeld was én dat het stembiljet veel handzamer is dan men gewend is. Op spontaan niveau is het vierde stembureau lid, die kiezers welkom heette en vroeg of men bekend was met het nieuwe stembiljet, heel vaak benoemd als prettig en van toegevoegde waarde.

“Dit was zoveel makkelijker in en uitvouwen, laat ze hier maar mee doorgaan.”

“Het was wel heel fijn dat er dan nog iemand stond om extra vragen te beantwoorden.”

Een enkeling houdt het liever bij het oude vertrouwde en snapt het nut niet van de overstap naar een ander stembiljet.

“Ik had nooit problemen met het opvouwen van het andere biljet. Ik snap niet waarom dit allemaal moet.”

Entree van het stemlokaal

- Zoals eerder genoemd krijgt het vierde stembureaulid, die mensen aanspreekt bij binnenkomst, zeer positieve reacties. In alle gevallen geeft het een goed gevoel dat er aan gedacht is om mensen persoonlijk te informeren indien daar behoefte aan is.
  - Een deel van de kiezers voelde zich goed voorbereid en kon dat aangeven bij het stembureaulid, maar ervaart dit contactmoment ook dan als prettig.
  - Een deel van de kiezers is goed voorbereid, maar vindt het fijn om nog te verifiëren of hetgeen dat men in gedachte heeft ook klopt met de werkelijkheid.
  - Een deel van de kiezers hoort op dit moment voor het eerst van het nieuwe stembiljet en percipieert het als prettig dat er (kort) wordt uitgelegd wat stemmen met het nieuwe stembiljet behelst.
- Dat het OvK ook in het stembureau aan de muur hangt is niet iedereen opgevallen. Indien dit wel het geval is, ervaart men dit als handig en prettig. Het biedt ook een extra mogelijkheid om het nummer van de kandidaat van keuze te bekijken of op te zoeken.
  - Niet voor iedereen is voorafgaand aan het stemmen duidelijk dat het OvK ook nog in het stemhokje ligt. Soms ging men ervan uit dat men een nummer moest weten/opzoeken voordat men het hokje inging. Dit idee werd in die gevallen soms versterkt door de poster met het Overzicht van kandidaten in het stemlokaal. Deze poster hangt overigens altijd al in het stemlokaal.
- Een enkeling benoemt dat in het stembureau ook naar een filmpje gekeken kon worden over stemmen met het nieuwe stembiljet. Dit werd op een groot scherm afgespeeld in het stembureau (en speelde steeds opnieuw af), dit heeft in sommige gevallen bijgedragen aan extra duidelijkheid.
- Geen van de deelnemers aan dit onderzoek heeft gebruikgemaakt van de mogelijkheid om te oefenen met stemmen met het nieuwe stembiljet op het stembureau (het oefenblok). Een deel wist wel dat dit kon, maar vond het niet nodig (voor zichzelf).

“Nee geen gebruik van gemaakt. Ik ging ervan uit dat ik het wel zou kunnen en dat bleek ook zo te zijn.”

- Door een enkeling is opgemerkt, na het zien van de oefenvoorziening tijdens het onderzoek, dat oefenen met dummy partijen ook tot verwarring kan leiden. Als het al onduidelijk is hoe het stemmen werkt, kunnen in beleving ‘nep’- partijen en -kandidaten voor meer verwarring zorgen.

- NB Voor stembureauleden was er een poster met geldige/ ongeldige stemmen. In sommige stembureaus was deze poster kennelijk ook zichtbaar voor kiezers, aangezien een deel van de kiezers aangeeft deze te hebben opgemerkt. Als dat zo was, dan gaf dit houvast en percipieert men dit als relevante informatie (ter check). Er wordt desgevraagd wel opgemerkt dat 'het grote rode vlak' ten opzichte 'het groene vlak' groot is. Dit communiceert dat er veel fout kan gaan.

Stembureau

- Bij het inleveren van de stempas/ overhandigen van het stembiljet werd veelal, maar niet overal, nogmaals het gebruik van een nieuw stembiljet benadrukt. Dit was prettig, maar veelal niet nodig omdat dit reeds genoemd was bij binnenkomst en zichtbaar was in het stembureau (poster/ tv-scherm/ oefenblok).
- In sommige gevallen was er sprake van verwarring over de envelop en had men de verkeerde envelop met inhoud mee naar het stembureau, namelijk die met het OvK in plaats van de envelop met het stembiljet.

Het nieuwe stembiljet

De primaire reacties op het stembiljet zijn positief. Vooral het formaat krijgt positieve reacties; hierdoor is het stembiljet veel handzamer in gebruik. Ook de leesbaarheid van het stembiljet beoordeelt men als positief en beter dan dat men gewend is. Het **samenspel** met het OvK verliep in de meeste gevallen goed, maar niet altijd. Voor de meerderheid van de kiezers was het duidelijk dat men in het OvK het nummer van de gekozen kandidaat kon opzoeken en deze kon aankruisen op het stembiljet. In de gevallen waarbij het samenspel niet goed ging is hier een aantal oorzaken voor te noemen:

- Soms wist de kiezer voorafgaand aan het stemmen niet dat het OvK in het stemhokje lag. Hierdoor was men goed voorbereid en was het OvK overbodig geworden.
- Een enkeling heeft de OvK *in het stemhokje* überhaupt niet gezien. Dit zou verklaard kunnen worden door de observatie (door stembureauleden) dat men soms het stembiljet over het OvK heen legt tijdens het uitbrengen van de stem. Verklaringen die we op basis van de gesprekken kunnen geven zijn enerzijds omdat men al wist
- op welk nummer men ging stemmen en/ of omdat de kandidaten bij EP24 dusdanig onbekend zijn dat de stem naar de nummer 1 van een partij ging. Hiervoor is het OvK niet nodig.
- Er was ook een kiezer die, ondanks de aanduiding op de voorzijde in een gele balk, het OvK uit alleen de voorpagina bestond (en niet doorhad dat men kon bladeren).

Elementen van het stembiljet meer specifiek:

Tijdens de evaluatie is een aantal elementen van het nieuwe stembiljet nader besproken (voor zover dit niet spontaan ter sprake kwam).

- De **tekst/ uitleg op de buitenzijde** van het stembiljet is niemand bewust opgevallen tijdens de dag van de verkiezing. Men geeft aan in de praktijk zo snel mogelijk het stembiljet uit te vouwen en in te vullen. Informatie op het biljet wordt dus nauwelijks gelezen.

- Desgevraagd is de uitleg voor veel mensen duidelijk. Soms wordt echter opgemerkt dat men geneigd is de tekst te lezen die dikgedrukt is. Als men dat doet is de boodschap niet per se helder. Het belangrijkste punt (dat de stippen roodgekleurd dienen te worden) blijft dan onderbelicht, omdat de kleur wit benadrukt wordt in de dikgedrukte tekst en de tekeningen/ het stem-logo niet als uitleg gelezen wordt.

- De **binnenzijde** van het stembiljet oogt overzichtelijk, dit onderschrijft het vermoeden dat het invullen van een stem gemakkelijk is.
  - Een enkele keer wordt opgemerkt dat de **leesrichting van de nummering** verschilt voor de partijen en kandidaten en het niet logisch is dat men bij het kiezen van een partij van boven naar onder moet lezen en bij de **kandidaat** de nummers van links naar rechts. Dit heeft niet geleid tot verwarring bij het stemmen, hooguit dat men op het verkeerde been is gezet. Een meerderheid geeft aan dit niet te merken.
- Het gebruik van **partijlogo's** percipieert men als positief. De logo's zijn bekend bij de kiezer, waardoor men direct naar de juiste partij wordt geleid. Het visuele aspect is aansprekend. Er wordt vaak aangegeven dat men niet eens meer naar de naam heeft gekeken of kijkt; de aandacht gaat uit naar het logo. Het gebruik van kleur bij de logo's kan hier ook een rol bij hebben gespeeld. Ook hier is men positief over.
  - In een enkel geval merkt men op dat het als vreemd overkomt (of niet af) dat er geen logo van Volt op het biljet aanwezig is.

“Het lijkt wel een misdruk.”

- Een enkeling merkt tevens op dat het opvalt dat er geen eenduidig gebruik wordt gemaakt van volledig uitgeschreven namen en/of de volgorde van afkortingen. Dit percipieert men niet als storend of onduidelijk, maar soms als 'rommelig'/ niet eenduidig georganiseerd.
- De **tekstballon bij de kandidatenummering** op het stembiljet is de kiezer veelal niet opgevallen tijdens het stemmen zelf. Desgevraagd (en na het voorleggen/ benadrukken van de tekstballon tijdens dit onderzoek) is de tekst voor de deelnemers aan het onderzoek helder.
- De **figuurtjes met daarin het nummer van het aantal kandidaten van de partij** is in de meeste gevallen niet opgevallen tijdens het stemmen en valt tevens niet spontaan op bij het bekijken van het stembiljet in dit onderzoek. Wanneer er in dit onderzoek expliciet wordt gewezen op de iconen, is het echter duidelijk voor de deelnemers wat de iconen betekenen.
- De **leesbaarheid van het stembiljet** beoordeelt men als positief. Het idee leeft dat de letters groter zijn en dat is prettig.
  - Zoals genoemd, soms merkt men op dat het wat rommelig oogt dat de ene partij gebruik maakt van afkortingen en de andere niet.

“Duidelijker kan het toch niet?!”

- De **rebus** (in de hulpmiddelen) is concreet en duidelijk, in beleving maakt dit precies duidelijk hoe het stemmen werkt.

Stemmen in het stemhokje

De meeste reacties op stemmen in het stemhokje zijn positief. Dit heeft te maken met het formaat, overzichtelijkheid en het (overzichtelijkheid toevoegen) makkelijker uit- en opvouwen van het stembiljet.

- Het **OvK** in het stemhokje is bij de meeste deelnemers aan dit onderzoek opgevallen. Deze is door een groot deel van de deelnemers ook gebruikt.
  - Veelal is dit gedaan om het nummer van de kandidaat op te zoeken. Maar ook om te controleren of het nummer dat men vooraf had opgezocht juist was.
  - Een deel heeft gekeken uit nieuwsgierigheid, omdat het nieuw was.
  - Een ander deel was ofwel zeker van het kandidaatsnummer of wilde op de nummer 1 stemmen van de partij van keuze. In deze gevallen is het OvK niet gebruikt.

- Het **gebruik van het OvK** is overwegend positief ervaren. Veel kiezers vonden het concept eenvoudig: men bladert naar de partij van keuze en zoekt het nummer van de voorkeurskandidaat. Er is een aantal kritische opmerkingen geplaatst over het OvK:
  - Het idee dat iedereen gedurende de dag met de vingers het document aanraakt, wordt door sommige als onhygiënisch beschouwd.
  - Omdat het een boekvorm is moet men bladeren om bij de partij van keuze en kandidaatslijst te komen. Bladeren is een extra handeling, die tijd kost en het proces van stemmen in het algemeen minder makkelijk en snel maakt.
  - Het bladeren ging soms niet heel makkelijk door het gebruikte papier: *“Ik vond het onhandig dun papier.”* Er wordt ook door een enkeling teruggekoppeld dat het plastic lastig bladert, omdat het oppervlak glad is.
  - Het OvK blijft niet open liggen op de partij van keuze, wat een enkeling als onhandig ervaart: *“Het klapte steeds dicht en toen moest ik weer opnieuw beginnen.”*
- Het opvouwen is unaniem als prettig ervaren.

“Ik vond de kandidaat nu ook niet zo belangrijk, ik ken ze toch niet. Bij landelijke verkiezingen is dat wel anders.”

“Het stemmen zelf voelt niet anders door twee keer iets te kleuren en bewust partij en kandidaat te kiezen.”

“De kans dat iemand een fout maakt is wel groter dan voorheen denk ik, er zit meer onzekerheid in.”

“Ik zou het prettiger vinden als de kandidaten worden opgehangen, zodat je zelf niet hoeft te bladeren.”

“Ik stem altijd op nummer 1 en dan maakt het niks uit. Als je op een specifieke kandidaat wil stemmen, moet je nu iets meer moeite doen.”

“Partij kiezen is makkelijk. Toen ik bij kandidaat kwam, dacht ik even hoe kom ik aan een nummer, maar toen zag ik het liggen en kwam het goed.”

Stemmen

De stem inleveren is prima verlopen. Er zijn wel meerdere keren reacties over de grootte van de gleuf van de stembus in relatie tot de grootte van het stembiljet gegeven. Het voelde alsof er (nog) geen rekening was gehouden met het nieuwe formaat, waardoor het inleveren met iets meer aandacht moest worden uitgevoerd.

Stemgeheim

De meeste deelnemers aan het onderzoek hebben geen andere ervaring met betrekking tot het stemgeheim ten opzichte van stemmen met het huidige stembiljet.

- Soms merkte men op dat het stemgeheim in de nieuwe situatie beter gewaarborgd is, omdat met het huidige grote stembiljet omstanders makkelijker kunnen zien of iemand uitvouwt en tot hoever (en dus meer impliciet naar welke partij wordt gezocht).
- Er is ook opgemerkt (veelal door jongere kiezers) dat men door de grootte van de letters op het stembiljet eenvoudig kon zien waar de voorganger op aan het stemmen was.

Aandachtspunten

Desgevraagd is er een aantal aandachtspunten te benoemen in het proces van stemmen met een nieuw stembiljet.

- Communicatie vooraf:
  - Houd er rekening mee dat er altijd een groep is die geen post opent/ leest.
  - Besef dat het sturen van een geadresseerde envelop met de OvK voorafgaand aan het stemmen tot verwarring kan leiden (verkeerde envelop meenemen indien dit niet wordt geopend/ gelezen). Huis-aan-huis verspreiding voldoet in beleving ook.
  - Algemene media kunnen een rol spelen bij de informatievoorziening. Denk hierbij aan toelichting waarom een stem geldig/ ongeldig is. De aanname is dat wanneer er begrip is voor een beslissing, de acceptatie omhoog gaat.
  - Ook kennis van het feit dat het OvK in het stemhokje ligt biedt geruststelling vooraf.
- Het is aan te raden om vast te houden aan een vierde stembureaulid die kiezers welkom heet en toelichting geeft over stemmen met het nieuwe stembiljet.
- We kunnen ons voorstellen dat het prettig is voor kiezers als er ook op het stembureau verteld wordt (door het vierde stembureaulid) dat de OvK in het stemhokje ligt.

- Het is niet altijd duidelijk voor kiezers dat het OvK gedurende de dag in verband met hygiëne wordt vervangen. We raden aan om dit ook te communiceren.
- Omdat de leesbaarheid van het stembiljet in perceptie beter is dan op het huidige stembiljet kunnen kiezers met goede ogen iets makkelijker meekijken met andere kiezers. Wij raden aan om richting stembureauleden extra aandacht te geven aan handhaving van de voorgeschreven afstanden.
- We raden aan om met het gebruik van het nieuwe stembiljet te onderzoeken hoe het daadwerkelijk uitbrengen van de stem (stembiljet in de gleuf doen) makkelijker verloopt.

4 Stembureauleden

Achtergrond

De resultaten van de stembureauleden, zijn verkregen aan de hand van vier groepsdiscussies van 60-75 minuten. In totaal hebben we 22 stembureauleden gesproken op maandag 10 juni 2024. Alle vier de gesprekken zijn gevoerd via MS Teams (videobellen).

Overkoepelende bevindingen

Stembureauleden die hebben deelgenomen aan dit onderzoek zijn unaniem positief en enthousiast over werken op een stembureau in combinatie met stemmen met het nieuwe stembiljet. Voor stembureauleden komt het positieve sentiment vooral door de tijdsinstaat (en het gemak) bij het tellen. De positieve reacties van kiezers hebben ook bijgedragen aan het enthousiasme onder stembureauleden. Er is hierbij geen verschil opgemerkt tussen stembureauleden en voorzitters van een stembureau.

Resultaten

Eerste reacties

De eerste reacties van stembureauleden over het gebruik van het nieuwe stembiljet en de hulpmiddelen hieromtrent zijn positief tot zeer positief.

“We waren drie keer zo snel klaar met tellen.”

“Het is veel overzichtelijker.”

“De mensen die kwamen stemmen, de tellers, wij...iedereen was enthousiast. Mensen gingen soms huppelend uit het stemhokje. Enige wat ik denk is: waarom hebben we dit niet 10 jaar eerder bedacht.”

“We waren drie uur eerder klaar met tellen dan normaal. Een verademing!”

Voorafgaand aan het stemmen: informatievoorzieningen

De informatievoorziening vooraf, specifiek voor stembureauleden, was in perceptie volledig en concreet. Men voelde zich goed voorbereid op de dag van de verkiezing. Dit bleek ook zo te zijn, de dag is voor de stembureauleden verlopen zoals men op voorhand bedacht had of op voorbereid was.

Het enige kritische punt dat genoemd is met betrekking tot de voorbereiding is dat het erg veel was, waardoor het kon overkomen alsof het werken met het nieuwe stembiljet heel moeilijk was en dat er heel veel veranderde met de invoering van het nieuwe stembiljet. In praktijk vond men dat wel meevallen. In sommige gemeenten was er sprake van een fysieke praktijktraining én de e-learning, die veel overlap hadden. Dit proces versterkte de gedachte dat het allemaal wat veel was.

“Ik vond het veel te lang duren, heb daar anderhalf uur gezeten voor iets wat heel simpel is.”

“Het was wel een beetje een overkill aan informatie. Ik heb daar twee uur gezeten. Het is niet erg, maar een volgende keer kan dat wel wat minder.”

- De **praktijktraining** was duidelijk en bevatte alle relevante informatie.
  - Sommige stembureauleden hebben de fysieke bijeenkomst als lang ervaren. Dit gevoel werd versterkt wanneer er (in perceptie) veel tijd werd genomen voor vragen die meer te maken hadden met waarom er gekozen is voor een nieuw stembiljet, dan hoe stembureauleden op de dag van de verkiezing moesten omgaan met stemmen met een nieuw stembiljet.
  - Voor een enkeling werd het als veel ervaren als men én fysiek bijeen moest komen (georganiseerd door de gemeente) én de e-learning moest voltooien. De schriftelijke instructie (hand-out instructie voor stembureauleden) werd dan niet meer gelezen.
  - De aanwezigheid van de hulpmiddelen en het nieuwe stembiljet was van sterke meerwaarde; een ingericht stemhokje en zelf zien en voelen hoe het nieuwe stembiljet eruit ziet was in die zin relevant en van toegevoegde waarde (in plaats van alleen afbeeldingen zien).
- Het **instructiemateriaal** (hand-out instructie voor stembureauleden) heeft men als zeer duidelijk en overzichtelijk ervaren. Het is lang niet altijd bewust opgemerkt dat alles wat met stemmen met het nieuwe stembiljet te maken had, geel was gearceerd. Desgevraagd percipieert men dit als handig. Vooral voor stembureauleden met (ruime) ervaring is het prettig om snel te kunnen zien wat er is veranderd ten opzichte van eerdere keren.

De dag van de verkiezing

- De **start van de dag** voelde niet per se heel anders of afwijkend. Alle stembureauleden waren goed voorbereid op de dag.
- Bij de taakverdeling werd er (uiteraard) aandacht geschonken aan het vierde stembureaulid.
  - In de meeste gevallen werd er gedurende de dag afgewisseld met betrekking tot taken, waaronder de taken van het vierde stembureaulid. Afwisselen doet men zodat men scherp blijft en de dag op deze manier goed (of beter) vol te houden is en het rouleren wordt daarom gewaardeerd.
  - De rol/ functie van het vierde stembureaulid heeft men ervaren als zeer relevant. Het bood rust aan de kiezers. Een deel van de kiezers kwam er pas bij binnenkomst in het stemlokaal achter dat er in hun gemeente met een nieuw stembiljet werd gestemd. In zo'n geval wordt het extra gewaardeerd, of is het zelfs belangrijk om fouten te voorkomen, als er desgewenst een (korte) mondelinge toelichting volgt.
  - Er wordt door een deel van de stembureauleden opgemerkt dat de taken van het vierde stembureaulid specifiek zijn en een aantal vaardigheden vereist die niet iedereen van nature beschikt. Het gaat dan om contact maken met mensen, een warm welkom bieden, doorhebben als de kiezer misschien niet exact weet hoe het werkt wanneer diegene aangeeft dat alles duidelijk is, rustig kunnen uitleggen, enzovoort.
  - NB. Er wordt genoemd dat een (korte) training, of tenminste aandacht voor deze aanvullende vaardigheden voor deze taken relevant en nuttig zou kunnen zijn.
  - De beleving is dat het welkom heten van kiezers op het stembureau door het vierde stembureaulid, de algehele sfeer op het stembureau ten goede komt. Kiezers komen op een positieve manier het stembureau binnen en dat heeft invloed op het goede gevoel van de stembureauleden.
  - De oefenvoorziening is op geen enkel stembureau (binnen dit onderzoek) gebruikt. De mondelinge toelichting voldeed, eventueel met behulp van de poster/ banner 'U stemt hier met het nieuwe stembiljet'.
  - Stembureauleden merken op dat het gebruik van nep-partijen en nepkandidaten op zich al verwarrend werkt. Maar dat het in dit geval bijna kinderlijk overkomt en als partijen bijvoorbeeld als naam een nummer geven het doel voorbijschiet. Voor de doelgroep voor wie de oefenvoorziening relevant is, gaat dit in perceptie niet helpen om de kiezer zekerheid en vertrouwen te bieden.
  - In een aantal gevallen is de oefenvoorziening wel gebruikt om kinderen te vermaken of kennis te laten maken met stemmen (wat ook als zeer positief ervaren werd voor de sfeer in het stembureau).

“Het duurde even voordat we het juiste praatje hadden voor het stembureaulid die de mensen welkom heette en vroeg of ze bekend waren met het nieuwe stembiljet.”

“Het viel mij op dat mensen soms aan kwamen met een wat kritische houding en na afloop gingen ze heel vrolijk de deur uit. Ze bleken het dan heel makkelijk te vinden en vonden het zelfs vaak geweldig.”

Toelating tot stemmen

Hierbij zijn geen grote opmerkingen genoemd ten aanzien van het nieuwe stembiljet. Soms merkt men op dat het stembiljet dusdanig anders aanvoelde en dat men twee keer controleerde of het wel goed was gegaan en één (in plaats van twee) stembiljet werd aangereikt.

Een punt van aandacht in deze fase is het aantal kiezers dat zich met een verkeerde envelop bij de toelating meldde. In perceptie gebeurde dit bij deze verkiezing vaker dan dat men gewend is. In deze gevallen meldde de kiezer zich veelal met de envelop met daarin het brievenbusmodel van het OvK. Het lijkt erop dat deze dan verward is met de stempas omdat men A) niet goed leest en B) deze keer het OvK in een envelop en op naam is verzonden waardoor er niet over nagedacht is dat dit géén stempas is (bij een deel van de kiezers).

Stemmen

- Door de stembureauleden zijn er in deze fase geen grote verschillen ervaren.
- Het idee leeft (onder stembureauleden) dat kiezers iets sneller klaar waren. Dit kwam vooral door de gepercipieerde tijdsinstroom in verband met het sneller opvouwen van het stembiljet.
- Op de meeste stembureaus (waarvan stembureauleden deelnamen aan dit onderzoek) is er gedurende de dag wel een hulpvraag gekomen. Het ging om één of een enkele keer twee hulpvragen op een stembureau. De hulpvragen hadden te maken met het nieuwe stembiljet en onzekerheid of de betreffende kiezer het wel goed deed. In een enkel geval vroeg men om een nieuw stembiljet. Bijvoorbeeld omdat men op het OvK had gekleurd in plaats van op het stembiljet.
  - NB. Er mocht bij de experimenteergemeenten twee keer een nieuw stembiljet worden uitgegeven aan dezelfde kiezer. De stembureauleden die deel hebben genomen aan dit onderzoek hebben geen gebruik hoeven maken van deze mogelijkheid. Heel soms is er één nieuw stembiljet uitgegeven (door bovengenoemde reden).
- Andere vragen hadden niet specifiek betrekking op stemmen met het nieuwe stembiljet. In een enkel geval wilde een partner de andere partner helpen omdat de aanname was dat de partner het stemmen überhaupt of stemmen met een nieuw stembiljet niet (meer) zou kunnen.

Inleveren van de stem

Hierbij is meermaals benoemd dat het nieuwe stembiljet in de huidige vorm niet makkelijk door de 'gleuf' van de stembus ging. De ruimte was in beleving te krap, waardoor het inleveren niet zo soepel ging als dat het zou kunnen.

Tellen

Voor stembureauleden had het nieuwe stembiljet een enorm positieve impact op het proces van tellen. Op alle stembureaus (waarvan stembureauleden deelnamen aan dit onderzoek) is het tellen na afloop aanzienlijk sneller verlopen dan de keren dat men heeft geteld met het huidige stembiljet.

De snelheid kwam in perceptie door een aantal factoren:

- Door het kleinere formaat werkt het überhaupt sneller, omdat men minder hoeft uit te vouwen.
- Stembureauleden die tellen kunnen in één oogopslag zien wat er gestemd is (door formaat van het stembiljet en het formaat van de letters/ rondjes).

“Vroeger moest je helemaal van linksboven tot rechtsonder scannen en nu zie je het direct”

- Door alle deelnemende stembureauleden is een eerste check op geldigheid uitgevoerd. In perceptie kan men met het nieuwe stembiljet makkelijk zien of een stem geldig is of niet. Ook hiervoor hoeft men minder te scannen (het is in een oogopslag zichtbaar) dan voorheen door het formaat.
  - NB. Er wordt in beleving bij een EP-verkiezing vaker op de lijsttrekker gestemd dan bij andere verkiezingen, omdat men de kandidaten niet echt kent. Een stem op de lijsttrekker is eenvoudig te zien en te beoordelen.
  - De iconen (figuurtjes) met daarin het cijfer van het aantal kandidaten van de partij werken hierbij handig en kunnen stembureauleden gebruiken als controlemiddel.
  - Aangegeven wordt dat het vier-ogen principe goed is om toe te passen als extra controle.

“Ik haalde er nog wel een stembiljet uit waarbij iemand op een hoger kandidaatsnummer had gestemd dan het aantal kandidaten van die partij.”

“Bij ons is alles door twee mensen gedaan en dan is er geen probleem.”

- Door het kleinere formaat heeft men minder ruimte nodig bij het tellen. De hele 'straat' die wordt ingericht is compacter, wat tijd scheelt en meer overzicht biedt.
- Het hoekje uit het stembiljet helpt stembureauleden die tellen met de snelheid van tellen (en biedt fysiek gemak).

“Wij hadden in één keer de totaaltelling goed. Dat heb ik zelden meegemaakt.”

Na afloop is de stapel om naar het gemeentehuis te brengen veel kleiner, wat in perceptie ook een voordeel is.

Aandachtspunten

Desgevraagd is er een aantal punten die men mee wil geven voor een volgende keer stemmen met een nieuw stembiljet.

- Houd bij bijeenkomsten de balans tussen algemene vragen over het hoe en wat van het stembiljet en werken op een stembureau met het nieuwe stembiljet in de gaten. Van de veelgestelde vragen tijdens deze verkiezing kan een FAQ's-overzicht gemaakt worden.
- De papieren hand-out instructie voor stembureauleden is helder, het aangeven van veranderingen door een andere kleurmarkering is aan te raden. Houd vast aan het concept van een vierde stembureau lid. Deze heeft op meerdere vlakken toegevoegde waarde.
- Overweeg een module in de training op te nemen over de taken/ vaardigheden van het vierde stembureau lid.
- Heroverweeg de inzet van een oefenvoorziening op het stembureau. Deze locatie lijkt zich minder te lenen voor het oefenen, helemaal in combinatie met het vierde stembureau lid. Mondelinge uitleg volstaat in de ogen van stembureau leden. Ook in naamgeving is 'Uitleg' aansprekender dan 'Oefenblok' (meer betuttelend).
- Overweeg een oefenvoorziening zonder partijen die een nummer als naam hebben. De aanname is dat kiezers die graag willen oefenen hier niet mee geholpen zijn.
- Hou vast aan het icoon op het stembiljet met daarin het aantal kandidaten. Dit helpt tellers als controlemiddel bij het bepalen van (on)geldige stem.

Bijlage 1 - Onderzoeksverantwoording

Methoden en procedure

Het kwalitatieve onderzoek is uitgevoerd aan de hand van focusgroepen. Alle focusgroepen zijn online uitgevoerd via videobellen (Microsoft Teams). Betrokkenen van Osage en BZK hebben meegekeken met het onderzoek.

Kiesgerechtigden:

- In totaal 47 kiesgerechtigden. NB. Op voorhand was het streven om n=60 kiezers te spreken. Dit aantal is vanwege afmeldingen niet gehaald. We zijn van mening dat dit de resultaten niet zozeer heeft beïnvloed. Dit komt vooral door de eenduidigheid waarmee men terugkoppeling heeft gegeven op stemmen met het nieuwe stembiljet.
- 10 focusgroepen met kiesgerechtigden die woonachtig zijn in een van de vijf experimenteergemeenten en gestemd hebben met het nieuwe stembiljet.
- Per groep n=3-6, t= 75 minuten elk.
- Uitgevoerd op 7 en 10 juni 2024
- De focusgroepen zijn (in lijn met de leeftijdscategorieën gedefinieerd door het CBS en tevens gehanteerd in de kwantitatieve evaluatie) ingedeeld op leeftijd:
  - 2 focusgroepen met de leeftijd 18-30 jaar
  - 2 focusgroepen met de leeftijd 31-40 jaar
  - 2 focusgroepen met de leeftijd 41-55 jaar
  - 2 focusgroepen met de leeftijd 56-65 jaar
  - 2 focusgroepen met de leeftijd 66+ jaar

Stembureauleden:

- In totaal 22 stembureauleden.
- 4 focusgroepen met stembureauleden uit een van de vijf experimenteergemeenten.
- Per groep n=5-6, t= 75 minuten elk.
- Uitgevoerd op 10 juni 2024.

Respondentencriteria

Voor alle kiesgerechtigden geldt:

- Zijn stemgerechtigd (18+ jaar) en hebben gestemd in een van de vijf experimenteergemeenten
- Zijn woonachtig in een van de vijf experimenteergegevens
- **Per groep streven naar een spreiding op:** geslacht, leeftijd, woonplaats/ gemeente (per groep: verschillende gemeenten en verschillende stembureaus)

Voor alle stembureauleden geldt:

- Allen zijn stembureaulid (voorzitter/ algemeen stembureaulid) tijdens de EP 24
- Per groep streven naar een spreiding op: geslacht, leeftijd, ervaring/ aantal jaren actief als stembureaulid, gemeente en stembureau (binnen een groep geen deelnemers die stembureaulid waren in eenzelfde stembureau), manier van tellen (Centrale en Decentrale telling).

Werving kiesgerechtigden

De kiesgerechtigden die hebben deelgenomen aan dit onderzoek, zijn op locatie (bij het stembureau, na het stemmen) uitgenodigd voor deelname aan de evaluatie. De evaluatie vond de dag na en vier dagen na de verkiezingsdag plaats, zodat de ervaring nog duidelijk op het netvlies stond. Deelname was op basis van vrijwillige aanmelding. Voor de indeling van de focusgroepen heeft MARE conform de respondentencriteria een selectie kiezers uitgenodigd. Voor deelname hebben zij een passende (financiële) vergoeding ontvangen.

Wervingscriteria stembureauleden

Stembureauleden zijn tijdens de voorbereidende training uitgenodigd voor deelname door BZK en ingepland voor deelname door MARE. Deelname was op basis van vrijwillige aanmelding. Voor deelname hebben zij geen (financiële) vergoeding ontvangen.

Groepsindeling (geanonimiseerd)

Vrijdag 7 juni 2024 – alleen kiezers

Groep 1: Stemgerechtigden 56-65 jaar

#	Geslacht	Leeftijd	Woonplaats/ gemeente van stemmen
1	Man	56	Maasland
2	Man	56	Tynaarlo
3	Vrouw	59	Boekel
4	Vrouw	60	Zuidlaren
5	Man	60	Boekel
<i>Afmelding</i>			

Groep 2: Stemgerechtigden 66+ jaar

#	Geslacht	Leeftijd	Woonplaats/ gemeente van stemmen
1	Vrouw	67	Boekel
2	Man	69	Benthuizen
3	Vrouw	67	Alphen aan den Rijn
4	Man	84	Maasland
5	Vrouw	67	Boekel
<i>Afmelding</i>			

Groep 3: Stemgerechtigden 18-30 jaar

#	Geslacht	Leeftijd	Woonplaats/ gemeente van stemmen
1	Man	24	Boekel
2	Man	25	Borne
3	Man	30	Alphen aan den Rijn
<i>Afmelding</i>			
<i>Afmelding</i>			
<i>Afmelding</i>			

Groep 4: Stemgerechtigden 66+ jaar

#	Geslacht	Leeftijd	Woonplaats/ gemeente van stemmen
1	Vrouw	74	Alphen aan den Rijn
2	Man	75	Alphen aan den Rijn
3	Man	69	Borne
4	Man	77	Boekel
<i>Afmelding</i>			
<i>Afmelding</i>			

Groep 5: Stemgerechtigden 41-55 jaar

#	Geslacht	Leeftijd	Woonplaats/ gemeente van stemmen
1	Man	45	Hazerswoude-Dorp
2	Vrouw	54	Tynaarlo
3	Vrouw	51	Borne
4	Man	53	Maasland
<i>Afmelding</i>			
<i>Afmelding</i>			

Maandag 10 juni 2024 - kiezers

Groep 6: Stemgerechtigden 31-40 jaar

#	Geslacht	Leeftijd	Woonplaats/ gemeente van stemmen
1	Vrouw	32	Maasland
2	Man	34	Borne
3	Man	38	Boekel
4	Vrouw	35	Maasland
5	Vrouw	36	Tynaarlo
6	Man	40	Alphen aan den Rijn

Groep 7: Stemgerechtigden 41-55 jaar

#	Geslacht	Leeftijd	Woonplaats/ gemeente van stemmen
1	Man	52	Zuidlaren
2	Vrouw	50	Hazerswoude-Dorp
3	Vrouw	54	Boekel
4	Vrouw	49	Maasland
<i>Afmelding</i>			
<i>Afmelding</i>			

Groep 8: Stemgerechtigden 18-30 jaar

#	Geslacht	Leeftijd	Woonplaats/ gemeente van stemmen
1	Man	21	Borne
2	Vrouw	20	Boekel
3	Man	19	Maasland
4	Vrouw	23	Zuidlaren
5	Man	24	Borne
6	Man	20	Hazerswoude-Dorp

Groep 9: Stemgerechtigden 56-65 jaar

#	Geslacht	Leeftijd	Woonplaats/ gemeente van stemmen
1	Vrouw	56	Zuidlaren
2	Man	57	Maasland
3	Vrouw	59	Borne
4	Man	60	Boekel
5	Vrouw	60	Boekel
6	Man	60	Maasland

Groep 10: Stemgerechtigden 31-40 jaar

#	Geslacht	Leeftijd	Woonplaats/ gemeente van stemmen
1	Vrouw	31	Maasland
2	Man	31	Borne
3	Vrouw	40	Zuidlaren
4	Man	34	Alphen aan den Rijn
5	Man	37	Boekel
6	Vrouw	31	Hazerswoude-Dorp

Maandag 10 juni 2024 - stembureauleden**Groep 1: Stembureauleden**

#	Gemeente	Functie	Ervaring	Tellen
1	Alphen aan den Rijn	voorzitter	12	Decentrale telling
2	Midden-Delfland	voorzitter	meer dan 15 jaar	Decentrale telling
3	Midden-Delfland	algemeen stembureaulid	8	Decentrale telling
4	Tynaarlo	algemeen stembureaulid	4	Decentrale telling
5	Tynaarlo	algemeen stembureaulid	4	Decentrale telling
<i>Afgemeld</i>				

Groep 2: Stembureauleden

#	Gemeente	Functie	Ervaring	Tellen
1	Midden-Delfland	voorzitter	3	Decentrale telling
2	Tynaarlo	voorzitter	6	Decentrale telling
3	Alphen aan den Rijn	algemeen stembureaulid	10+	Decentrale telling
4	Alphen aan den Rijn	algemeen stembureaulid	2	Decentrale telling
5	Tynaarlo	algemeen stembureaulid	3	Decentrale telling
6	Midden-Delfland	algemeen stembureaulid	?	Decentrale telling

Groep 3: Stembureauleden

#	Gemeente	Functie	Ervaring	Tellen
1	Alphen aan den Rijn	voorzitter	5	Decentrale telling
2	Tynaarlo	voorzitter	5	Decentrale telling
3	Borne	algemeen stembureaulid	22	Centrale telling
4	Alphen aan den Rijn	algemeen stembureaulid	12 jaar	Decentrale telling
5	Borne	algemeen stembureaulid	Veel, meer dan 10x	Centrale telling
<i>Afgemeld</i>				

Groep 4: Stembureauleden

#	Gemeente	Functie	Ervaring	Tellen
1	Borne	voorzitter	5 eerder gedaan	Centrale telling
2	Alphen aan den Rijn	voorzitter	15-20	Decentrale telling
3	Boekel	algemeen stembureaulid	6	Decentrale telling
4	Borne	algemeen stembureaulid	1	Centrale telling
5	Alphen aan den Rijn	algemeen stembureaulid	1	Decentrale telling
6	Tynaarlo	algemeen stembureaulid (plaatsvervangend. Voorzitter)	4	Decentrale telling

